

A KISDEDNEVELÉS ÉS A BESZÉD- ÉS ÉRTELEM- GYAKORLATOK.*

A közös kisednevelés intézetei aránylag igen fiatalok. Az ügy országos szervezése alig pár éves. A kisednevelők képzése nagyobb tért csak a legújabb időben nyert. Kisednevelésünk irodalma és gyakorlata eddigelé alig lehetett más, mint egyoldalú. Tényeket konstatalok a nélkül, hogy a mult érdemeit tagadni, vagy kisebbíteni akarnám; nem, csupán azt ohajtom, hogy mindenki tartsa természetesnek, ha ma, mikor egyszerre több szem látja kisednevelésünket s több kéz formálja, napról-napra találunk javítani valót kisedóvásunk terén és élénk vitával igyekszünk tisztázni a kérdéseket.

Nagyon sokan vagyunk ma még, a kik óvodába nem járva nőttek fel, kiknek gyermekkori édes emlékei közül az óvoda teljesen hiányzik. Ezek — kik közé magam is tartozom — a kisedóvás körébe jutván, hajlandóbbak a hibák kutatására és föltárására, mint azok, kiket kedves emlékeik, vagy évek buzgó munkái csatolnak a kisedóvás ügyéhez. Nem csoda tehát, ha némelyikünk — talán némi túlzással — óvni akarja kisedeinket a kisedóvás mai rendszerétől, ennek felötlőbb hibáitól.

Nincs kedvem a sokat markoláshoz, az általános ítéletmondáshoz. Meg vagyok győződve, hogy csekélyebb erők a részletek megvizsgálásával használhatnak leginkább; itt az általánosságok kódében legalább nem vesznek el. Ezért vállalkoztam tételem fejtegetésére. S hogy miért foglalkozom először épen a beszéd- és értelemgyakorlatokkal: annak okai közül elég kiemelnem azt,

* A M. Paedagogiai Társaság 1894. ápr. 21-ki ülésén fölolvastott székfoglaló.

hogy a kisedóvoda ezzel a foglalkoztatással válik iskolává s ezzel tér el legkönnyebben és leggyakrabban valódi feladatától.

A kised értelmét fejleszteniünk, kedélyét nemesíteniünk, a kisedet beszélni s a nem magyar ajkút a magyar beszédre tanítanunk kétségtelenül kell. A társalgás e feladatokban hathatós és természetes eszközünk. Szemlél, ismeretet szerez, ítél, következtet, okoskodik, beszél, társalog és változó érzelmeinek hatása alatt áll a kisedóvoda nélkül is. Ezeknek nem állhatja útját az óvoda sem. De nem az a baj, mintha útját akarná állani, hanem az, hogy a fejlődést erölteti, korán akar tudóst és bölcsét nevelni s e közben hervasztgatja a gyermekkori örömök virágait, tömi az emlékezetet, fogalmakat tukmál a kisedre, meghatározásokat tanúztat meg vele, nem enged időt neki a szellemi ételek megemésztésére, elvonja az alkalmat az öntevékenységtől s erővel azt akarja, hogy a kised a felnőtt fejével gondolkozzék. Mennyi az igazság ez állításaimban : kitűnik a következőkből.

Óvoda nélkül szabad volt azzal a tárggyal s akkor és addig foglalkoznunk, a melyikkel, a mikor és a meddig kedvünk tartotta. Mozogtunk, tettünk-vettünk, el-elbámultunk, beszéltünk, hallgatunk, kérdeztünk, magunkat kérdeztettük : mert épen azt akartuk. Időnk legnagyobb részét a pajtások közt töltöttük; a nagyok minél ritkábban avatkoztak dolgainkba. Szabadok voltunk s fölfedezők és újat alkotók. Korlátozott sok minden : de a tervszerű tanítás nem korlátozott s a rendszer Prokrustes-ágya kedvéért nem nyújtott hosszabbra és nem kurtított meg senki. Ez a szabadság, mely annyi örömeinek forrása s természetes fejlődésünknek hű dajkája volt, az óvodával csaknem egészen megszűnt. A társalgásnál, pl.; az óvónő választja ki a megismerendő anyagot, kérdéseivel megköti a kised lelkének munkálkodását, tanítása alatt csendes ülésre kényszeríti a kisedet : szóval korlátoz testileg és lelkileg egyiránt s belegyömöszöl rendszerének ágyába minden gyermeket. «Ma társalgunk a kutyáról» — ezt mondja a pädagogia elvei szerint készített tervezetünk s mi, ha csak rendkívüli körülmények mást nem kívánnak, tervezetünk parancsát a legjobb lelkiismerettel teljesítjük.

De módszertanunk s az erre épített törvény és rendeletek nemcsak azt szabják meg, mit szemléltessünk, hanem azt is, hogy a tárgy mely sajátságait s milyen sorrendben? E szerint első teendők a tárgy bemutatása s a figyelem felköltése. Az előbbi nem

sok gondot okoz, mert ha egyéb nincs, van csehországi, vagy lipcei szemléltető képünk. Magyar kisdednek jó az is. Hanem a figyelem felköltése már nagy bajjal jár. Ebben a pillanatban minden egyes kisded lelke sok mással el lehet foglalva, megeshetik, hogy semmi iránt sem fogékony: figyelmének felköltése s a megszabott tárgyra irányítása céljából mesterséges eszközökhöz kell tehát folyamodnunk. Leggyakrabban használunk egy-más mókát, aztán verset, mesét. Ezekkel a figyelmet a mélázó gyermekben is felköltjük: de nagy kérdés, hogy a megszabott tárgyra irányítottuk-e, avagy önmagunkra, mozdulatainkra, arcbeszédünkre, hangunkra, a versek lejtésére, összecsengésére, a versek, mesék egy-egy szavára, jelenetére? És magán a bemutatott tárgyon, képen is mennyi sajátság igyekszik lefoglalni a kisded figyelmét? Mi biztosít az ingerek ilyen özöne közt bennünket a felől, hogy a gyermek épen arra figyel, a mire figyeltetni akarjuk? Ime, már a szemléltetés első lépésénél mennyi és mily erős gátolója támad a rendszeres szemléltetésnek.

A második lépés: a megnevezés. A bemutatással és figyelemkeltéssel megrohantuk a kisded érzékeit és értelmét. Az érzetek és képzetek garmadájából hirtelen kiválasztunk egyet: a tárgy nevét. Ebben a pillanatban a legtöbb kisded csakugyan a tárgy nevére figyel. Jól esik megszabadulnia az ingerek rohamától s aztán érzi is szükségét a szónak. De a mi rendszerünk sohasem végez teljesen jó munkát. A szóképzet átadását, a szó tiszta kiejtését erőlteti s ezzel a kisdedet elkedvetleníti, a szemléléstől elvonja. A társalgással, melynél kínoznak, megrikatnak: csak akkor lehet kedves, mikor véget ér.

Ez a vég azonban messze van. Csak most kezdődik a szemléltetési düh, mely megköveteli — mint egyik jóra való módszer-tanunk (a Dömötör Gézáé) mondja, — hogy a kisded szemlélje és tanulja meg a szemléltetett tárgy mozgását, színét, alakját, nagyságát, keménységét, érdeességét, hangját, illatát, súlyát, ízét, állományát, hajlékonyságát, ruganyosságát, törékenységét, átlátszóságát, fő- és mellékrészeit, ezek helyzetét, irányát, a tárgy használatát, termelését, fejlődését, készítési módját, erkölcsi jelentőségét. A tanultakat aztán ismételtessük s a tárgyat hasonlítottassuk össze, különböztessük meg. Ez az utasítás nem kiáltó szó a pusztában. Kisdednevelés című egyetlen, derék szaklapunkban akárhány olyan társalgást találunk, mely csakugyan nem hagy ki a szemléltetni valóból semmit. Egyenesen arra törekszik mind, hogy a szem-

léttetés tárgyát teljesen, alaposan megismertesse s a tanultakat szóba is foglaltassa a kiseddel. Ennek szegénynek meg kellene tanulnia 20—30 percz alatt pl. az ágyról ezeket: az ágy butor; többféle butor van; van kis és nagy ágy; az ágyban van deszka, szalmazsák, lepedő, vánkös, a vánkösben libatoll, paplan, takaró. Az ágyat megvetik, benne alusznak. Lefekvéskor imádkozunk, szüleinknek köszönünk, levetkezünk, ruháinkat rendbe rakjuk; betakarozunk, kezünket nem takarjuk be, mert megizzadunk; elalszunk csendesen; Isten vigyáz reánk. Reggel fölbredünk, szüleinknek köszönünk, felöltözünk, megmosdunk, imádkozunk, reggelizünk, jövünk óvodába. (L. Kisednevelés 1893. évi 15. sz.) A papirosgyártásról meg kellene tanulnia a kisednek, hogy a papiros milyen színű, alakú; hogy sima; a papiros rongyból van; a rongyot egy bácsi összeszedi, elviszi egy vagy több nagy, magas kéményű épületbe: a papirosgyárba; ideviszi a vászon-, gyapju-, pamut-, selyem- és posztórongyokat. A gyárban a rongyot megmossák, valamivel megfehérítik, egy géppel kásává aprítják, ebbe a valódi kásába vagy pépbe enyvet kevernek, ezt a pépet nagy vastáblákra öntik és nagy vashengerrel megmángorolják. Most még a papiros nagy; ezért van egy nagy kerék, melyet a gőz hajt; ezzel a kerékkel egy éles kés van összekötve, mely a nagy papirosdarabot ívekre vágja. (L. Kisednevelés 1894. évi 6. sz.)

Nem példálózom tovább. Csak annyit jegyzek meg, hogy nem válogattam sem a legjobbat, sem a legrosszabbat a példák közül. A teljesség kedvéért nem hallgathatom el azt sem, hogy legújabbán némelyek nem terhelik meg tárgyképzetekkel a társalgást, hanem egy-két tárgyképzetért — érdekkeltés céljából — egy-egy verset hallgattatnak s tanultatnak meg a kiseddel. Elismerik, hogy a husból megárt a sok, de úgy találják, hogy a mézből sok soha sincsen. Ez a stadium is be van mutatva a Kisednevelés tavalyi és idei évfolyamainak pár számában.

Mindezzel szemben ujítsuk fel emlékezetünkben azt a módot, melyen mi a tárgyakkal megismerkedtünk, gondolkodni, beszélni és nemesebb érzelmek szerint cselekedni tanultunk. Be kell vallanunk, hogy a mai óvoda társalgásai, beszéd- és értelemgyakorlatai bennünket nem neveltek. Anyánk kötője mellett, apánk oldalán, a család, a cselédek, a játszótársak, a játékszerül használt tárgyak körében, a házban, udvaron, utcán, mezőn az élet és a tapasztalat volt a mi nevelőnk. Felnöttek ritkán szóltak hozzánk, de beszéltek

egymással s mi köztük sokszor azt is megtudtuk, a mit pedig nem kívántak orrunkra kötni. Érzékeinknek mindig volt munkája; hozzáunk szólott minden s ha nyelvünknek és képzeletünknek tetszett, vagy a szükség kívánta, beszéltünk mi a felnőttekkel, társainkkal, társalogtunk a beszélni nem tudó környezetünkkel is. Közvetlen forrásból merítettünk mi magunk; a sült galamb nem repült a szánkba. Óvók nem tukmálták reánk tudományukat; apánk, anyánk felelt. ha kérdeztük. A közvetlenség és saját munkánk — játéknak hívják — nevelt minket unalom, megterhelés és szajkózás nélkül, a tudományos rendszert mellőzve mind arra, mire az óvoda társalgásai nevelni akarnának.

Minket nem vezettek a tárgyakhoz, hogy ezeket megismerjük s nem vezettek, hogyan ismerjük meg. Mi magunk ismertük meg a tárgyakat akkor, a mikor és annyira, a mennyire ingereltek, érdekeltek.

A mi gondolatainkat nem a nevelő irányozta, hanem képzeletünk, tapasztalataink szerint irányoztuk s fejlődvén, javítottuk önmagunk.

Minket beszédünkben sem kötött meg egy-egy nevelő eszejárása; vezetett saját eszünk.

Minket hagytak czivakodni, versenyezni, verekedni, kellemes és kellemetlen tapasztalatokat szerezni, mert unos-untalan nem volt sarkunkban egy-egy visszatartó és szabályozó. Nekünk több alkalmunk volt a tapasztalat-szerzésre, mert sok szabadságot adó *társadalomban* s nem az óvoda rendszeres államában növekedtünk.

Mi szállhattunk tárgyról tárgyra s megjegyezhattuk mindenkinek azt a sajátosságát, a melyik figyelmünket leginkább megragadta. Önállóságunkat, lelkünk öntevékenységét nem korlátozta, a felnőttek rendszeres tudására nem erőszakolta senki.

Mi magunk foglaltuk el magunkat és bámulhattunk magunk elé zavartalanul: ma nevelők szerzik és szabják meg a kisdedek foglalkozásait s önmagába tekinteni nem engedik egyiket sem.

És ezeket a különbségeket az óvodás és óvodamentes világ között az óvodai társalgás élezi leghegyesebbre. Én ennek mai módját teszem felelőssé azért, ha kisdedeink megcsömörlenek a tanulástól, a kitarató figyelmezéstől és hozzá szoknak a szellemi jártatósághoz, az emelő rud folytonos igénybe vételéhez, az örökös mások konyháján élösködéshez.

Egy szóval sem mondom, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatot zárjuk ki óvodáinkból. Ezt meg sem tehetnők, mert a játék, ima, alaki munka, testgyakorlás, vers, mese, dal és a környezet érzékelése mind-mind beszéd- és értelemgyakorlat. Én csak azt kívánom, hogy a mikor javítani akarunk kisdednevelésünkön: ne mellőzzük a régiből a *jót*.

Adjunk alkalmat a szemlélésre, a tapasztalat-szerzésre.

Engedjük a kisdedet szemlélni, gondolkodni, egymással társalogni.

Engedjük, hadd nyilatkozzék önállósága és működjék öntevékenysége.

Legyen a kisded kisded s ne akarjuk a tárgy- és szóképzetek tömegével, a mi tudományrendszerünk rátukmálásával értelmét megterhelni, képzeletét megdermeszteni és kedélyét elhervasztani.

Ne legyünk nyügei, hanem gyámolítói; akkor segítsünk neki, a mikor reánk szorul.

A fára nem aggatjuk a virágot és gyümölcsöt. Ne aggassuk a szellem termékeit sem a kisdedre. Adjunk ingereket neki: megtermi ezekből önmaga azokat.

Miért akarunk fogalmakat szereztetni és rendeztetni a kisdeddal, kinek érzetek kellene, hogy belőlök képzeletét megalakítsa?

Ne fárasztjuk és untassuk a kisdedet előtte ismeretes tárgyak részletes leírásával! Hiszen nem akkor szerzi meg pl. az asztal helyes képzetét, mikor azt részletesen leírtuk, hanem akkor, mikor a különböző asztalok közt a különbséget és hasonlóságot megtalálta: Ne azt verjük fejébe, hogy az asztal fa, az asztalnak négy lába van, stb. hanem szemlélet útján vezessük tudatára annak, hogy van vas asztal, van két lábu, van kerek tetejü, egymástól több tulajdonságban különböző asztal, a mi mégis asztal.

Az egyedek, különben is száraz, beható ismertetésével ne kényszerítsük a gyermeket helytelen egyetemes, föltétlen és szükségképeni ítéletek alkotására, (melyekre amúgy is szer) s melyek nevelésének tartós és hatalmas gátjai maradnak: hanem adjunk bő alkalmat neki a részleges, föltételes, szétválasztó, lehetséges ítéletek megalkotására, hogy csak ezek után, ezeket látva vetve térjen át amazokra. Csak így juthat el az igazsághoz s ennek keresésében csak így lesz az ő szelleme munkás és csak így talál gyönyörűséget; és csak így szabadulhat meg önhittségétől, oktalan makacsságától

s az erkölcsi fejlődését megakadályozó rideg önzésétől. (V. ö. ezeket: A kályha fekete. A kályha fehér is lehet. A székről leesel. A székről leeshetel. Almámat megeszem. Almámat od'adom. Almámat vagy megeszem, vagy od'adom. A jót megjutalmazák. A jót néha megjutalmazák.)

Hagyjuk el az óvodai társalgás mai módját. Ne részletezzünk, ne rendszerezzünk, ne definiáljunk. A mit meg akarunk szemléltetni a kisdedekkel, természetben, mintában, képben tegyük eléjük; ha *munka-*, vagy *játékeszköz* lehet az illető tárgy: adjuk a kisdedek kezébe. Egy-két kérdéssel kérjük számon a szemlélet útján szerzett ismereteket. A nagyobbak mondják el, mit láttak. Ugyanazt a tárgyat szemlélhessék a kisdedek többször is s mondhassák el nekünk, ha valami feltűnőt, újabbat láttak rajta. Engedjük a kisdedeket, hadd beszéljenek egymással, mikor, vagy mi után szemlélték s társalgásukba csak akkor szóljunk bele, ha erősen hibáznak és akkor, ha előbbre haladásukban egy-egy lendítésünknek szükségét érezik. Arra legyen gondunk, hogy a kisdéd mindig elfoglalhassa magát s mi csak azokat vezessük közvetlenül, a kik szemlélni, minden érzéküket használni az ingerek közepette sem képesek. Örülünk a kérdezőknek és felelünk nekik; szüntelen kérdezőgésünkkel ne zaklassuk kisdedeinket. A *szemlélés* legyen az ő munkájuk, a mienk pedig, a mennyiben szükséges, a szóképzet nyújtása.

Igy nem kell társalgási tanórát megszabni, tananyagot kimérni, előadást tartani, s nem lesz tanítás műhelye az óvoda. Ne is legyen. Azért, mert Fröbel az alaki munkáinál mérnökké nevelné a kisdedet; azért, mert a francia «l'école maternelle» olyan fajta társalgásokkal tömi a tudományt a kisdedekbe, mint a mi óvodáink: járhatunk mi saját lábunkon is. Óvodai utasításunk bár elmondja, mi mindenről társalogjunk: nem köt egyetlen módhoz sem. És mi nem azt akarjuk, hogy kisdedeink ne ismerkedjenek meg környezetükkel, hanem azt, hogy e megismerkedés közben maradjanak *kisdedek* és szeressék meg környezetüket.

Játék, légy ura ismét kisdedeink nevelésének!

PERES SÁNDOR.